

Н.Лүндэндорж.

Доктор (PhD), профессор

Үндсэн хуульт төр ёсны хөгжил

Төр – ямагт хөгжиж боловсронгуй болж байдаг үзэгдэл. Нийгмийн хөгжил, хүний сэтгэлгээний төвшин эрх зүйн соёл дээшлэхийн хирээр төр хийгээд төрийн үүрэг, бүтэц, зохион байгуулалт, засаглалын мөн чанар өөрчлөгдөн хөгжинө. Үүний гол шалгуур нь төр, иргэний харилцааны шинж чанар, төрийн үйл ажиллагааны зохист байдал, хүний эрх, эрх чөлөөний баталгаажилт зэрэг болно. Эдгээр шалгуурыг үндэс болговол, төр уламжлалт үеэсээ үндсэн хуульт төр ёсноо улам бүр шилжиж байгаа нь түүний хөгжлийн ерөнхий бөгөөд тэргүүлэх хандлага болж байна.

Европын эрх зүйн соёлын уламжлалын хүрээнд дэлхийн улс орнуудын төр ёс, төрийн хөгжлийн үр дүнд эрх зүйн зарим тулгуур хууль, зарчим тэргүүлэх ач холбогдолтой байх үзэл санаа хөгжиж эхэлсэн байна. Энэ үзэл санааны онолын эх сурвалж нь жам ёсны эрхийн тухай сонгодог сэтгэлгээ юм. Төрөөс тогтоосон хуулиас дээгүүр хүчин чадалтай, төр тогтоодоггүй зөвхөн хамгаалж байдаг тийм эрхүүд байдаг тухай төсөөллийн ачаар хүмүүст / хуулийн ач, хүчээр бус / дээд хүчин чадал бүхий аксиом, зарчим болгон ашиглаж болох тэргүүлэх эрхийн тухай төсөөлөл төлөвшин хөгжжээ. Энэ бол жам ёсны эрхийн сэтгэлгээний орчин үеийн эрх зүйн номлолд үзүүлсэн том нөлөө, гавьяа мөн. Ийнхүү жам ёсны буюу эсвэл ямар нэг эрх зүй тэргүүлэх ач холбогдолтой байх тухай үзэл төсөөлөлд тулгуурлан үндсэн хуулийг дээдлэх, үндсэн хуульт төр ёсыг тогтоох үзэл санаа бий болсон байна.

Хүний жам ёсны эрхийн төсөөлөлд тулгуурласан үндсэн хуульт төр ёс нь хамгийн нэр хүндтэй хууль тогтоомжуудтай харьцуулахад ч эрх нь тэргүүлэх шинжтэй байдгийг хүлээн зөвшөөрдөг учраас бичигдмэл Үндсэн хууль байгаа явдал төрийн эрх мэдлийг эрх зүйгээр хязгаарлах зайлшгүй нөхцөл болдог. Төрийн аливаа хууль тогтоомжуудаас Үндсэн хууль тэргүүлэх шинжтэй байдаг нь гол хууль гэж тунхаглаж байгаад бус, харин эрхийн цэвэр илэрхийлэл, иргэдтэй харилцах харилцаандаа төрөөс баримтлах зарчим, үйл ажиллагаа, зохион байгуулалтын эрх зүйн хэлбэрүүдийг “тогтоож” өгсөн байдгаараа хууль зүйн дээд хүчинтэй гэж үзэх болсон байна.

Өдгөө дэлхийн бараг бүх улс үндэстэн өөр өөрийн үндсэн хуультай болжээ. Гэхдээ үндсэн хуультай байх, үндсэн хуульт ёс төлөвшиж, үндсэн хуульт төр ёс ноёрхох нь өөр өөр асуудал юм.

Төр хөгжлийн уламжлалт үедээ домгийн болон бөө мөргөл, шашны номлолд үндэслэсэн зан заншлын хэм хэмжээ, засаглагчдын дур зоргод үйл ажиллагаа нь тулгуурлаж байлаа. Харин ардчилсан улсад төрийн болон ард түмний хүсэл зориг, ашиг сонирхлыг харилцан илэрхийлсэн үндсэн хуульт ёс ноёрхоно. Төр хийгээд иргэний нийгэм харилцан тэнцвэржиж, бие биеэ хуулийн хүрээнд хянана. Урсгал байдалд тулгуурласан дур зорго биш, ухамсарт байдалд үндэслэсэн хууль ёс дээдлэгдэнэ. Төр хийгээд иргэний хооронд тэнцвэрт харьцаа тогтосноор төрийн засаглалын хууль ёсны хүлээн зөвшөөрөгдөх чанар дээшилж, төр, иргэний үйл ажиллагаа тэдгээрийн хооронд тохирсон гэрээний дагуу хэрэгжинэ. Эрх мэдэлтний дур зорго, иргэний хувийн ашиг сонирхол гагцхүү нийтлэг эрх ашгийн илэрхийлэл болсон Үндсэн хуулиар тэгш хязгаарлагдана. Хүний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдал, өмчлөх эрх нь мөн Үндсэн хуулиар бататгагдан хамгаалагдаж, тэр нь бодит зүйл болсон байх ёстой.

Үндсэн хуульт төр ёсны дээрх шаардлагууд нь хүн ба иргэний эрх, эрх чөлөө, бие даасан байдал, өмчлөх эрхийн баталгааг үр нөлөөтэй, боловсронгуй, өндөр төвшинд хангах, нийтлэг улс төрийн засаглалыг хүн, иргэний эрхээр бодитой хязгаарлах механизм мөн.

Үндсэн хуульт ёс дээдлэгдэнэ гэдгийг зөвхөн хуулиуд Үндсэн хуультай зөрчилдөхгүй, бүгд түүний үзэл баримтлал, зохицуулалтын хэм хэмжээний агуулгатай нийцэж байхаар хязгаарлагдахгүй, улмаар үндсэн хуулийн эрх зүйгээр хязгаарлагдаж байх тухай асуудал юм. Мөн түүнчлэн аливаа хууль үндсэн хуулинд томъёологдсон буюу тэмдэглэгдсэн эрх зүйн үндэслэлүүдийг цааш хөгжүүлж, тодруулж байдаг утгаараа ямар нэг хэмжээгээр органик шинжийг агуулж байдаг. Нөгөө талаас үндсэн хуулийн эрх зүйн эхлэлүүдийг /ялангуяа хүний, иргэний эрхийн тухайд/ агуулгын хувьд хөгжүүлж буй аливаа үйл явц бүхэн эрх зүйг тайлбарлаж буй хэрэг мөн. Харин эрх зүйг тайлбарлах нь цаг ямагт нийгэм улс төрийн тодорхой ашиг сонирхолд автаж байдаг хууль тогтоогчийн гэхээсээ илүүтэй хараат биш шүүхийн үүрэг мөн. Энэ нь эрх зүйг объективчлэх үйл явцад ардчилсан хууль бүтээх ажиллагааны гүйцэтгэх үүргийг бууруулж буй хэрэг биш бөгөөд Үндсэн хуулийн эрх зүйг хөгжүүлэх, тодруулах ажил нь юуны өмнө үндсэн хуулийн шүүхийн практикаар дамжин хэрэгжих ёстой гэдгийг цохон тэмдэглэж буй хэрэг. Тухайн хуулийг Үндсэн хуулийн эсрэг шинжтэй болохыг үндсэн хуулийн шүүх хүлээн зөвшөөрөхдөө Үндсэн хуулийн эрх зүйн эхлэлүүдийг тодорхой тайлбарлах ёстой. Үүний улмаас, эрх зүйт хуулиуд нь эдгээр нэр хүнд бүхий тайлбарлалыг харгалзан үзэж, нэгэнт боловсруулагдсан тайлбарлалуудтай органик нэгдэлтэйгээр Үндсэн хуулийн эрх зүйн эхлэлүүдийг хэрэгжүүлэх ёстой. Тэгэхлээр үндсэн хуульт төр-хууль тогтоогчоос батлан гаргаж байгаа хууль эрх зүйн актууд Үндсэн хуулинд нийцсэн эсэхийг хянадаг, тэдгээрт иргэдийн эрх, эрх чөлөө зөрчигдсэн талаар, иргэд болон төрийн байгууллагуудын хооронд гарсан маргааныг авч үзэх үндсэн хуулийн шүүхийн институттай байх явдлыг шаардана. Тиймээс үндсэн хуулийн шүүх нь Үндсэн хуульт төр, үндсэн хуульт ёсны дээд илэрхийлэл болж байдаг ба үүнийхээ улмаас зөвхөн үндсэн хуулийг мөрдөж байгаа байдлыг хянадаг төдийгүй, мөн хамгийн тулгуур эрх зүйг хуулийн үг хэллэгийн оноолтын илэрхийллээс нь үл хамааран тайлбарлаж байдаг болохоороо амьд Үндсэн хуулийн эрх зүйг бүтээгч болж байдаг.

Үндсэн хууль дээдлэгдэх, үндсэн хуульт төр ёс бүрэлдэх үйл явц төрийн хөгжлийн харьцангуй хожуу шатанд илэрч, хөгжлийн шинэ хандлага, үнэт зүйл болов. 1650 онд английн шүүгч Эдуард Коук ерөнхий эрх зүйн зарчимд тулгуурлан Британийн парламентаас баталсан хуулийг хүчингүйд тооцсон үеэс жам ёсны болон тэргүүлэх эрх зүйд үл нийцсэн төрийн хуулийг хүчингүй болгож, өөрчилж, шинэчилж, мөн хувьсан өөрчлөгдөж байгаа цаг үеийг дагаж хууль тогтоомжийг үнэлж, тайлбарлаж байх тухай жишиг тогтож эхэлсэн байна. Энэ бол үндсэн хуулийн шүүхийн үйл ажиллагааны түүхэн эхлэл байв. Үүнийг цааш хөгжүүлсэн улс орон бол америк байлаа.

Америк маягийн үндсэн хуульт төр ёс нь хуулийг эрх зүйн үүднээс үнэлэх ёстой гэсэн зарчимд тулгуурлаж байв. Үндсэн хууль нь хууль тогтоогчийн оноон томъёолсон ёсоор байх ёстой гэхээсээ тэдгээрийн имплицит утга санаатай илүү холбогдоно гэж үзэх болсон байна. Тогтоосон эрх зүйн өмнө онтологийн хувьд оршиж байсан эрхийн зарчмууд болон шударга ёс нь Үндсэн хуулийг бодвол илүү тэргүүлэх ач холбогдолтой бөгөөд Үндсэн хууль ердийн хуулиудын хувьд мөн дээрхийн нэгэн адил тэргүүлэх шинжтэй гэсэн үзэлд тулгуурлаж байв.

Үндсэн хуульт ёсны европ маягийн хэлбэр нь үндсэн хуулийн хэрэг маргааныг хянан шийдвэрлэдэг тусгай шүүхэд илүү ач холбогдол өгдгөөр тодорхойлогдоно. Өөрөөр хэлбэл, үндсэн хуулийг болон түүний эрх зүйг тусгай байгууллага, эрх баригчдын батлан гаргаж байгаа актуудаар түүнийг зөрчихөөс хамгаална.

Төв европын орнуудад үндсэн хуульт төр ёсыг хөгжүүлэх, түүний хууль ёсны хамгаалагчийн талаар хамгийн дорвитой дуу хоолой гаргасан хүн бол Сийес юм. Тэрээр үндсэн хуулийг тусгай шүүх хамгаалж байх ёстой гэсэн үндэслэлийг: “Үндсэн хууль-нийтээр заавал биелүүлэх хууль тогтоомжийн шинжтэй дүрэм, журмуудын цогц нийлбэр юм бол тэр нь эрх мэдэл бүхий найдвартай хамгаалагчтай байх ёстой. Хэрэв тэр хамгаалагч үгүй бол юу ч биш болно. Иргэний амьдралд иймэрхүү маягийн согог нь ихээхэн тэнэг агаад учир нь үл олдох хэрэг байх байсан атал улс төрийн амьдралд үүнийг яагаад тэвчиж байна? Хууль нь ... түүнийг дагаж мөрдөхгүй байх бололцоог

өөртөө агуулж байдаг, ингэхлээр түүнийг албаар дагаж мөрдүүлэх шаардлагатай болно.”¹ гэжээ.

Дээрхийн эсрэг санаа бодол нь мөн л эрх мэдлийн хуваарилалтын үзэл санаанд тулгуурласан байдаг бөгөөд төрийн гурван “салаа мөчрийн” аль нэгийг бусдаас нь дээгүүр тавьж болохгүй юм. Үндсэн хууль болон бусад хуулиудыг сахин биелүүлэх үйл явцад тавих шүүхийн хяналтын үндсэн агуулга нь эрх зүйн соёлын уламжлалд нь харшилж байдаг улс орнуудын хувьд хууль тогтоох буюу засгийн газрын эсрэг зогсож байдаг тэрхүү улс төрийн хүчнүүдийн зүгээс шүүхийн механизмыг хортойгоор ашиглах магадлал өндөр байдаг. Гэхдээ орчин үеийн иргэний нийгэмд болон өнөөгийн ардчилсан үндсэн хуульд төрд парламентын олонхийн зүгээс ч эрх мэдлээ хортойгоор ашиглах магадлал дээрхээс багагүй байгаа нь илэрхий юм. Хэрэв 200 жилийн өмнө Аббат Сийес ямар нэг шалтгаанаас болж Үндсэн хууль бол зүгээр нэг үндсэн хуулиудын кодекс биш, харин бодгалийн, тухайлбал, парламентын эрх мэдлээс хамгаалж байгаа эрх зүйнүүдийн кодекс болох тухай бичсэний ачаар өнөөгийн европын үндсэн хуулиудад энэ тухай заалт байгаа билээ.

Аббат Сийесийн бодол эргэцүүлэл нь Үндсэн хуулийн хяналтын тухай умард америкт өрнөж байсан маргааны, тухайлбал А.Гамильтоны үзлийн нөлөөний дор бий болсон гэдэг. Тухайн байгууллагын бүрэн эрхийн утга санаатай зөрчилдсөн төрийн эрх барих байгууллагын шийдвэрийг хүчингүй гэж үзэх ёстойг тэрээр нотолсон байна. Ингэхлээр, Үндсэн хуулинд зөрчилдсөн хууль тогтоогчийн шийдвэр нь ганц энэ үндэслэлээр хүчинтэй байж чадахгүй юм. Үүнийг үгүйсгэнэ гэдэг нь бүрэн эрх олгогдсон тэрхүү шатны байгууллага нь уг бүрэн эрхийг түүнд олгосон байгууллагаас дээр байгааг батална гэсэн үг болно.

Шүүх эрх мэдлийн талаар А.Гамильтон бичихдээ :“Шүүхийн өөрийн нь зорилт бол эрх зүйг тайлбарлах явдал. Үндсэн хууль нь уг чанараараа тулгуур эрх зүй бөгөөд шүүгчид үүнийг чухамхүү ингэж үзэх ёстой. Үүний улмаас, тэдгээр нь хууль тогтоох эрх мэдлийн гаргасан эрх зүйн ямарваа актуудын утга санааг хэрхэн тогтоодгийнхоо яг адилаар Үндсэн хуулийн утга санааг тогтоох ёстой. Хэрэв хууль тогтоох актуудын хооронд шийдэж боломгүй зөрчил гараад байгаа бол хууль зүйн илүү дээд хүчинтэй, илүү өндөр түвшиний учир холбогдолтой хуулийг л баримтлах үзэх ёстой”¹ гэсэн байна.

А.Гамильтоны энэхүү үзэл санаанд үндэслэн АНУ-ын дээд шүүх Marbury v. Madison-д холбогдох алдарт шийдвэрээ гаргасан билээ. Түүнийг шүүсэн шүүгч Дж. Маршалл :“Энэхүү үндэслэл нь маргалдаад байх зүйлгүй дэндүү илэрхий юм. Нэг бол Үндсэн хууль түүнтэй зөрчилдөөд байгаа аливаа нэгэн хууль тогтоомжийн актыг, эсвэл хууль тогтоомжийн ерийн нэг акт Үндсэн хуулийг өөрчлөөд байж болох нь. Гурав дахь зам алга. Нэг бол Үндсэн хууль нь түүнийг ерийн нэг хууль тогтоомжоор өөрчилж үл болох хамгийн дээд зиндааны эрх зүй эсвэл тэр нь өрдийн хуулиудтай нэгэн зиндаанд байдаг агаад бусад актуудын адилаар зохих хууль гаргаад түүнийг өөрчилж болно. Бие биеэ үгүйсгэсэн эдгээр бодомжуудаас хэрэв эхнийх нь зөв юм бол Үндсэн хуультай зөрчилдсөн хууль бол хууль биш. Хэрэв хоёр дахь бодомж нь зөв бол бичигдмэл Үндсэн хууль гэдэг нь угийн чанараараа хязгааргүй байдаг эрх мэдлийг хязгаарлах гэсэн ард түмний учир утгагүй оролдлого”² хэмээн мэдэгдсэн байдаг.

Төрийн хөгжлийн тэргүүлэх чиглэл болсон үндсэн хуульд төр ёсонд шилжих үйл явц тив дэлхийн улс орнуудад харилцан адилгүй нөхцөл байдал, үзэл маргааны дунд боловсорч, хөгжиж байснаас АНУ–тэргүүн эгнээнд хошуучилж ирснийг түүхийн судалгаа нотолж байна. 1803 оноос эхлэн АНУ-ын дээд шүүх өрдийн хуулиудыг үндсэн хуулинд нийцэж буй эсэхийг хянаж эхэлснээр хүн төрөлхтний төр ёсны түүхэнд том

¹ Zit nach : Verfassungsgerichtsbarkeit in Westeuropa T.1.S.29 /Дам ишлэв/

¹ Haines Ch. The american doctrine of judicial supremacy. 1932. P.88 (Дам ишлэв)

² Marbury v. Madison 1 Granch 137, 177-2. Law. Ed.U.S.60,73 (Zit nach : Verfassungsgerichtsbarkeit in Westeuropa T.1.S.30-31) /Дам ишлэв/

ялалт, агуу дэвшил бий болсон билээ. Ийнхүү үндсэн хуульт төр ёсны анхны загвар илэрсэн түүхтэй.

Энэ түүхэн нөхцөлд төв европт үндсэн хуульт төр ёсны үзэл санаа дэлгэрсэн хэдий ч улс төрийн практикт төдийлөн хэрэгжсэн нь харьцангуй хожуу юм. Өөрөөр хэлбэл, Үндсэн хуулиа хамгаалж, бусад ердийн хуулиудыг түүнд нийцэж байгаа эсэхийг албан ёсоор хянан шийдвэрлэдэг субъект төрж гараагүй байв. Тэр ч байтугай Англид төрийн эрхийн практик нь парламентын бүрэн эрхээр баримжаалагдаж байв. Францад өрнөсөн улс төрийн хувьсгал Үндсэн хуулийн хууль тогтоомжийг ихээхэн тогтворжуулсан хэдий ч Үндсэн хуулийн шүүхийн асуудал танил биш байв. Германы улсуудын үндсэн хууль нь хаан болон хараахан хүчирхэгжээгүй байгаа хөрөнгөлөг хэсгийнхний харилцан буултын илрэл болсон цагдаажсан төрийн загварыг тогтоож байсны улмаас бичигдмэл Үндсэн хуулиуд нь жинхэнэ утгаараа үндсэн хууль болж чадаагүй байв. Эрх мэдлийг эрх зүйгээр бодитой хязгаарлах үүргийг хэрэгжүүлж чадахгүй байсан болохоор Үндсэн хуулийн эрх зүйг шүүхээр хамгаалах асуудал бараг тавигдаагүй байв. Түүнээс гадна, хэм хэмжээний актуудыг үндсэн хуулинд нийцсэн эсэхэд шүүхийн хяналт бий болгох нь улс төрийн харилцан буултыг ард олны төлөөллийн талд ашигтайгаар шийдэхэд хүргэх байсан нь тэр үеийн нөхцөлд сөрөг үзэгдэл болох байсан байна.

XIX зууны хоёрдугаар хагаст эх газрын эрх зүйн тогтолцоо бүхий улс орнуудад хууль зүйн позитивист үзэл хүчирхэгжиж, эрх зүйн хэм хэмжээнүүдийн актуудыг Үндсэн хуулинд нийцэж буй эсэхэд шүүхийн хяналт тавьж байх онолын бололцоо няцаагдав. Хууль зүйн позитивист үзлийн үүднээс хэм хэмжээний актуудын хууль зүйн хүчин чадлын эх сурвалж нь энэхүү актыг эрх мэдэл бүхий байгууллагаас гаргасан явдал бөгөөд тэр нь төрийн албадлагаар хамгаалагдсан байх явдал мөн.

Ингэхлээр, үндсэн хуулинд нийцэх эсэхийг хянах тухай ярих боломжгүйгээр үл барам, ерөөсөө хэм хэмжээний актуудыг Үндсэн хуулинд нийцэх эсэх тухай ярих нь хууль зүйн утга учиргүй гэсэн үзэлд хүрч очсон байна.

Энэ асуудлаар хууль зүйн неопозитивист үзэл арай өөр байр суурь баримталж байв. Эрх зүйн хэм хэмжээний хууль зүйн хүчин чадал, цаашдын оршихуй нь арай өндөр зиндааны хэм хэмжээнд хэрхэн нийцэж байгаагаар тодорхойлогдох бөгөөд төрөөс тогтоосон хэм хэмжээнүүдээс Үндсэн хуулийн хэм хэмжээ нь хуулийн илүү хүчинтэй гэж үзэж эхлэв.

Үндсэн хуулийг дээдлэх үзэл европ дахинаа дэлгэрэхэд неопозитивизм чухал үүрэг гүйцэтгэсэн байна. Энэ үзлийн нөлөөгөөр европын олон улс үндэстнүүд үндсэн хуульт төр ёсонд шилжих түүхэн нөхцөл бүрдсэн. Аливаа эрх зүйн хэм хэмжээ үндсэн хуулинд нийцэж байх нь тухайн эрх зүйн актын хүчин чадал, оршихуйн асуудлаас хальж хүний эрхийн асуудал болж хувирав. Асуудал ийнхүү тавигдах болсноор эх газрын эрх зүйн тогтолцоо бүхий орнуудад үндсэн хуульт төр ёсны бодит илрэл болсон Үндсэн хуулийн шүүх, хяналтын байгууллагууд байгуулагдсан байна. Тухайлбал, Португалид 1911 онд, Австрид 1920 онд, Испанид 1931 онд анхны Үндсэн хуулийн шүүхүүд байгуулагдав.

Дэлхийн хоёрдугаар дайны дараах улс төрийн нөхцөл байдлын өөрчлөлттэй холбоотойгоор европын олон улсад иргэдийн үндсэн эрх, эрх чөлөөг бодитой баталгаажуулахад чиглэсэн Үндсэн хуулийн тусгай байгууллагууд үүсэж бий болов. Жишээ нь: 1948 онд Италид, 1949 онд ХБНГУ-д гэх мэт. Дараа нь Испани, Бельги, Туркэд Үндсэн хуулийн шүүхүүд бий болов. Францад Үндсэн хуулийн зөвлөл хэмээх эрх зүйн аливаа акт Үндсэн хуулинд нийцсэн эсэхийг урьдчилан хянах өргөн эрх мэдэл бүхий хуурмаг шүүхийн байгууллага байгуулагдав. Швейцарь, Грект Үндсэн хуулийн шүүх байдаггүй боловч Швейцарийн Холбооны дээд шүүх нь Үндсэн хуулийн хяналтын үүргийг хэрэгжүүлж эхлэв. Мөн үүний зэрэгцээ Швед, Нидерланд зэрэг оронд 70-аад онд Үндсэн хуулийн шүүхийн хяналттай болохыг эсэргүүцсэн шийдвэр ч бас гарч байлаа.

Хүйтэн дайны бодлого намжиж, өөрчлөлт шинэчлэлт эхэлсний дараа постсоциалист орнуудад Үндсэн хуулийн шүүхүүд байгуулагдаж эхлэв.

Манай орны хувьд 1924 оноос хэд хэдэн үндсэн хуулийг батлан хэрэгжүүлж, Үндсэн хуультай байсан хэдий ч үндсэн хууль төр ёс оршоогүй юм. Энэ дүгнэлтийг хийхдээ 1789 оны Францын хүний болон иргэний эрхийн тунхаглалд заасан: "төрийн эрх мэдлийг хуваарилаагүй улс оронд хэрэг дээрээ үндсэн хууль оршдоггүй юм" гэсэн алдарт үндэслэлийг иш болгов.

Монгол улс гурван үндсэн хуулийн нүүр үзэхдээ түүний хэрэгжилтэд хяналт тавих оролдлого хийж ирснийг бас тэмдэглэх хэрэгтэй.

1924 оны Үндсэн хуулийн 128-дугаар зүйлд: "Улсын бага хурал Үндсэн хуулийн ёсоор гүйцэтгэх явдлыг эрхлэн шийтгэвэл зохино" гэж заасан нь үндсэн хуулийн биелэлтэд хяналт тавих бүрэн эрхийг Улсын Бага Хуралд олгосны илрэл мөн. Улсын Бага Хурал ч уг бүрэн эрхээ хэрэгжүүлэх оролдлого хийж байсан тухай архивын мэдээ бий.

Анхдугаар Үндсэн хуулийн 12-дугаар зүйлд: "Улсын Бага Хурал нь хууль, дүрэм, тогтоол, тушаал гаргах, Засгийн газар ба олон яамдын газруудыг хянан байцаах явдлыг ерөнхийлөн эрхлэх, ... Улсын Үндсэн хууль ба мөн Их Хурлын тогтоолуудыг ёсоор гүйцэтгэх явдлыг эрхлэн шийтгэвээс зохимой"¹ гэж заасан байна. Энэ үндсэн дээр Улсын Бага Хурлаас Засгийн газрын тогтоол, яамдын дүрэм гэх мэт актуудыг хянан үзэж, өөрчлөлт, нэмэлтийг оруулахдаа Үндсэн хуулийн зүйл заалттай нийцүүлж байсан баримт байдаг Энэ нь үндсэн хуулиа дээдлэх, төр засгийн аливаа шийдвэр үндсэн хуулинд нийцэж байх ёстой гэсэн итгэл, үнэмшил хэдийгээр ягштал хэрэгжээгүй боловч онол, үзэл баримтлалын хувьд байсныг харуулж буй хэрэг юм.

1940 оны БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн 2 дугаар бүлгийн 10 дугаар зүйлийн зургаа дахь хэсэгт: Үндсэн хуулийн биелэлтийг хянах эрхийг төрийн эрх барих дээд байгууллагын эрхлэх ажил гэдгийг хуульчилж, улмаар түүнийгээ Бага хурлын тэргүүлэгчдийн бүрэн эрхэд шууд хамаарахаар буюу тус үндсэн хуулийн 23 дугаар зүйлийн 1 дэх хэсэгт: "БНМАУ-ын Үндсэн хуулийг ажил хэрэг дээр биелүүлэх бүрэн эрхтэй болохыг хуульчилсан ба 29 дүгээр зүйлийн "а"-д Улсын Бага Хурлын Тэргүүлэгчид БНМАУ-ын Үндсэн хууль ба аливаа хуулийг хэрэгжүүлж биелүүлэх явдалд хяналт тавина гэж заасан нь анхдугаар үндсэн хуулийн үзэл санааны логик үргэлжлэл гэж үзэж болно.

1960 оны БНМАУ-ын Үндсэн хуулийн 34 дүгээр зүйлийн "а"-д Ардын их хурлын тэргүүлэгчид "БНМАУ-ын Үндсэн хууль, бусад хуулийн биелэлтийг хянана" гэж заасан байна.

Эдгээр бол монголын төр ёсны хөгжлийн явцад үндсэн хууль төр ёсны элемент соёолж, хөгжиж ирснийг нотлох үзэгдэл мөн.

Харин Үндсэн хуулийн биелэлтэд хяналт тавих эрх, үүрэг бүхий төрөлжсөн байгууллагын тухай ойлголт 1990 оныг хүртэл хэрэг дээрээ байгаагүй билээ.

Манай орны хувьд 1924 оноос эхлэн Үндсэн хуультай төр улсын хувьд Үндсэн хуулиудын хэрэгжилтийг хангах, гол хууль болох хувьд нь бусад хууль тогтоомж түүнд нийцэж байх ёстой гэсэн ерөнхий зарчим, эрмэлзэл оршиж байсан хэдий ч хууль ёсны хөдөлшгүй зарчим, хэм хэмжээ, үнэт зүйлс болж чадаагүй байсан юм. Энэ нь хуулиас хүчтэй улс төрийн шийдвэрийг эрх баригч нам гаргаж ирсэн тогтолцооны онцлогоор тайлбарлагдана.

¹ Улсын төв архив. Ф-№ 11, Т№1, х/н №10, 11 дахь тал

Харин 1992 оны шинэ Үндсэн хуулийн V дугаар бүлэгт Үндсэн хуулийн хяналтын институтийг /цэцийг/ төрийн эрх мэдлийн тогтолцоонд байршуулж, улмаар Монгол улсын "Үндсэн хуулийн цэцийн тухай хуулийг" батлан гаргаснаар Үндсэн хуулийн хяналтын бие даасан байгууллагын улс төр, эрх зүйн статусыг албан ёсоор анх бий болгосон байна. Ингэж Монгол улс үндсэн хуульт төр ёсны тогтолцоо бүрэлдэн хөгжих улс төр, эрх зүйн үндсийг тавьсан байна.